

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

נאמנות עם הארץ בקודש משום איבה

הגמרא במסכת חגיגה (כב.) תמהה על הדין המובא שם, לפיו טבילת כלי בתוך כלי במקוה אינה מועילה לקודש אך מועילה לתרומה, ומבארת הגמרא שבתרומה לא גזרו כיון שאנו מורים כן לחברים והם ידעו להקפיד שלא להגיע לחששות שישנם בטבילת כלי בתוך כלי [- חציצה או טבילה בכלי שאין בפיו כשפופרת הנוזל]. ומקשה הגמרא שסברא זו שייכת גם בקודש, ומדוע בקודש אין הטבילה מועילה. ומיישבת: שיש לחוש שמא יראה עם הארץ כיצד מטביל החבר, וילך ויעשה כדוגמתו, ויטעה באותם חששות, ואח"כ יביאנו לחבר בתורת כלי טהור. וחוזרת הגמרא ומקשה, שאם כן יש לחוש גם בתרומה שמא יראה כן עם הארץ. ומיישבת הגמרא, שאין לחשוש לכך, כי כשיביא את הכלי לחבר - לא יקבלו מידו, משא"כ בקודש יש לחוש - שכן קודש מקבלים מידו. [חילוק זה בין קודש שמקבלים מידו, לתרומה שאין מקבלים בידו, מבואר במשנה (שם כד:)].

ושוב מקשה הגמרא, מדוע לא יתקינו חכמים שאין מקבלים קודש מעם הארץ כדרך שאין מקבלים מהם תרומה. ומיישבת שיש לחוש ל'איבה', כשיראה העם הארץ שאין מאמינים לו. וחשש זה של איבה אינו שייך בתרומה, שכן לא אכפת לעם הארץ שאין מקבלים ממנו את התרומה - כיון שיכול הוא לתת את תרומתו לכהן עם הארץ חברו.

ומוסיפה הגמרא, שהתנא החושש לאיבה הוא רבי יוסי: דתניא, אמר רבי יוסי, מפני מה הכל נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה [- 'הכל' משמע אפילו עמי הארץ, נאמנין על טהרת הנסכים]. כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו [- שכיון שיראה שאין מקבלים ממנו קדשים, ילך ויזבח קדשיו בבמה לבד בשעת איסור הבמות].

ביאור מהר"י ענגיל שרבי יוסי לשיטתו בדיון כהן גדול שעבר ומינו אחר תחתיו

רבי יוסף ענגיל בספרו בית האוצר (ח"א כלל קנ) מציין לכמה מקומות בש"ס, בהם מצאנו שתקנו חכמים אי אלו תקנות משום איבה, כשהמופע התשיעי אליו הוא מציין הוא בסוגיית הגמרא בחגיגה הנזכרת. המופע הראשון אליו הוא מציין, הוא בדברי הברייתא המובאת במסכת יומא (יב:): תנו רבנן, אירע בו [- בכהן גדול] פסול, ומינו אחר תחתיו - ראשון חוזר לעבודתו, שני כל מצוות כהונה גדולה עליו, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר, ראשון חוזר לעבודתו, שני אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט. אמר רבי יוסי, מעשה ביוסף בן אלם בציפורי, שאירע בו פסול בכהן גדול, ומינוהו תחתיו, ואמרו חכמים - ראשון חוזר לעבודתו, שני אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט. כהן גדול - משום איבה [- שתשרור בין הכהן הראשון לשני המשמש איתו יחד בכהונה גדולה], כהן הדיוט - משום מעליו בקודש ולא מורידיו.

על פי זה כתב מהר"י ענגיל שם שכיון שגם במסכת יומא רבי יוסי הוא בעל המימרא, אם כן לטעמיה אזיל, וכשם שחושש לאיבה לגבי כהן גדול, כן חושש גם לאיבה לגבי עם הארץ.

על דימויו זה מעיר בספר בית אהרן (ח"ה ע' איבה ענף ה אות ה), שלדעתו אין לדמות את העניינים זה לזה, ואיבה של כהן גדול שונה מאיבת עם הארץ לחברים, ואין הנידונים שווים. והוא מוסיף ומביא לכך ראיה, וכמו שיבואר.

קושיית הרי"ף על סתירת הסוגיות אם מקבלים עדות מעם הארץ ויישוב רש"י

הנה בגמרא בחגיגה בהמשך הסוגיא איתא: אמר רב פפא, כמאן מקבלינן האידינא סהדותא מעמי הארץ, כמאן כרבי יוסי. ורש"י (ד"ה כרבי) פירש: כרבי יוסי, דאילו לרבנן לא מקבלינן, כדאמר בפסחים בפרק אלו עוברין (מט:), ע"כ. וזה לשון הסוגיא בפסחים: תנו רבנן, ששה דברים נאמרו בעמי הארץ; אין מוסרין להן עדות, ואין מקבלינן ממנו עדות, ואין מגלין להן סוד, ואין ממנין אותן אפוטרופוס על היתומים, ואין ממנין אותן אפוטרופוס על קופה של צדקה, ואין מתלוין עמהן בדרך, וי"א אף אין מכריזין על אבידתו, ע"כ.

והרי"ף (טז. מדפה"ר) פסק להלכה כדעת תנא קמא. והוסיף: ואי קשיא לך הא דאמרינן התם (חגיגה שם) כמאן מקבלינן סהדותא האידינא מעם הארץ, כמאן כרבי יוסי. דהיינו שהוקשה לרי"ף סתירת המימרות, שבגמרא בחגיגה מבואר שמקבלים עדות מעם הארץ, ואילו בגמרא בפסחים מבואר שאין מקבלינן ממנו עדות. ויישב הרי"ף: ההוא עם הארץ דהתם לאו כעם הארץ דהכא הוא, דאילו התם ליתיה במקרא ובמשנה, אבל בדרך ארץ ובמצות איתיה. כגון דלא חשיד אשבועתא ואגלונותא ולא חדא אנפא מאנפי פסלונותא. אבל עם הארץ דהכא חשיד אכל הני דאמרן הוא, דהא חשוד על הגניבה ולפיכך אין ממנין אותו אפוטרופוס, וחשוד נמי אשפיכות דמים ולפיכך אין מתלוין עמו בדרך, ועוד חשוב על העריות כדאמר ר' אלעזר מותר לנוחרו ביום הכיפורים כגון שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה ביום הכיפורים, עכ"ד. הרי שהרי"ף העמיד שתי הסוגיות כסותרות זו לזו, ויישבם באופן שישלימו האחת דברי חברתה, ושני מיני עם הארץ שנינו, עם הארץ החשוד בכל אלו הדברים שאין כשר לעדות, ועם הארץ שרק אינו במקרא ובמשנה שכשר לעדות כמבואר בחגיגה.

אמנם מתוך דברי רש"י מתבאר שאף הוא הוקשה לו כקושיה זו, וביאר שאכן נחלקו בדבר זה רבי יוסי וחכמים, וכמשמעות לשון הגמרא בחגיגה 'כמאן, כרבי יוסי' - ולכן פירש שחכמים חולקים וסוגיית הגמרא בפסחים היא כדעת חכמים. ולדעת רש"י צ"ל שאין חילוק בין עם הארץ זה לזה, שכן פשוט

איבה

בעם

הארץ

וכהן

גדול

יום חמישי ל' אדר א'

חגיגה דף כב

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

שהגמרא שם עוסקת בעם הארץ החשוש על כל אלו הדברים, וכמו שהוכיח הרי"ף, ואעפ"כ הוכיח רש"י מדעת חכמים שם שכן דעתם גם לגבי העם הארץ בסוגייתנו.

לשון התוספות שיש להכשיר 'כל עם הארץ' לזימון

הנה התוספות (ד"ה כמאן) הביאו בשם הר"ר אלחנן שקו"ל כרבי יוסי וחיישין לאיבה. ועפ"ז הכריעו שה"ה לענין זימון, מזמנים עם עם הארץ, אע"ג שבגמרא בברכות (מז:): מבואר שאין מזמנים על עם הארץ. ולשון התוספות "לפיכך מזמנין עכשיו בכל עם הארץ". ובספר שיח יצחק כתב שנראה שלשונם לאו דוקא, שהרי עם הארץ שאינו הולך בדרכי ישרים וחזקה עליו שהוא עובר על רוב העבירות שיבאו לידו, נראה ודאי שמצוה שלא לזמן עמו.

ואמנם חילוק זה מקורו בדברי הרמב"ם (עדות פי"א ה"א-ב), שם כתב: מי שאינו, לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, הרי זה בחזקת רשע ופסול לעדות מדבריהם. שכל מי שירד עד כך - חזקה שהוא עובר על רוב העבירות שיבואו לידו. לפיכך, אין מוסרין עדות לעם הארץ ואין מקבלין ממנו עדות, אלא אם כן הוחזק שהוא עוסק במצוות ובגמילות חסדים ונוהג בדרכי הישרים ויש בו דרך ארץ - מקבלין עדותו אע"פ שהוא עם הארץ ואינו לא במקרא ולא במשנה, ע"כ.

וביאר הכסף משנה (שם) שמקור דברי הרמב"ם הוא מסתירת הסוגיות בפסחים ובחגיגה, שכן בפסחים מבואר שאין מקבלין ממנו עדות, ובחגיגה מבואר שמקבלין האידנא סהדותא מעם הארץ. וסובר רבינו דבחגיגה מיירי בעם הארץ שיש לו דרך ארץ ומצוות אבל אינו לא במקרא ולא במשנה, ובפסחים מיירי בסתם עם הארץ שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ (וכ"ב הרדב"ז). וכ"כ בבית יוסף (חו"מ סימן לד) והוסיף שחילוק זה הוא כיישוב הרי"ף בסתירת הסוגיות. וכ"כ הלחם משנה (שם) שנראה שהרמב"ם הלך בזה בשיטת רבו הרי"ף.

ואמנם לפי זה היה מקום לומר שדברי התוספות הם בדווקא, ודעתם כדעת רש"י שסוגיית הגמרא בפסחים היא כדעת חכמים החולקים על רבי יוסי, ולדעתם אין מקבלין עדות מעם הארץ - וכיון שרב פפא הכריע בחגיגה שהלכה כדעת רבי יוסי ממילא מקבלין עדות מכל עם הארץ. ולכן כתבו התוספות שהוא הדין שמזמנין עם 'כל' עם הארץ.

תמיהת הלחם משנה על טעם הרמב"ם שעמי הארץ נאמנים מחמת חומרת הטהרות

ובדעת הרמב"ם הוסיף הלחם משנה שם והקשה, שאם אכן מקור דברי הרמב"ם הוא מסתירת הסוגיות וכדעת הרי"ף, אם כן למדנו שפסק הרמב"ם כדברי רב פפא וכסוגיית הגמרא בחגיגה, ולפי זה קשה מאד פסק הרמב"ם בהלכות מטמאי משכב ומושב (פי"א ה"א) שם פסק הרמב"ם: כבר ביארנו שעמי הארץ נאמנין הן על טהרת פרת החטאת, שמפני חומרתה אין מזלזלין בה. וכן נאמנין הן על טהרת יין ושמן של נסכים, אם אמר טהור הוא הרי זה בחזקת טהרה, מפני חומרתו נזהרין בו. וכן כתב בהלכות פרה (פרה סוף פי"ג): הכל נאמנין על טהרת החטאת, ואפילו עמי הארץ, מפני חומרתה. ומכך שהוצרך הרמב"ם להוסיף טעם שנאמנים מחמת חומרתם - מוכח שפסק כדעת חכמים ולא כדעת רבי יוסי, ואם כן סתרו פסקיו אהדדי.

ויישב הלחם משנה שלדעת הרמב"ם נצרכים שני הטעמים, כי זהירותם מחמת חומרת הדבר אינה מועילה שיזהרו כל כך, ומאיזך טעם איבה לחוד אינו מספיק כיון שסוף סוף אינן זהירין, אך שני הטעמים יחדיו מועילים להאמינם. וכתב רק את טעם הזהירות מפני החומרא, שהוא עיקר הטעם.

ובספר שיח יצחק שם הציע ביאור אחר במקור חילוק הרמב"ם, שבאמת הרמב"ם סובר כדעת רש"י שדעת חכמים המבוארת במסכת פסחים חולקת על דעת רבי יוסי בחגיגה, ובאמת מקור דברי הרמב"ם לחלק בין מיני עמי הארץ אינו מסתירת הסוגיות אלא מסוגיית הגמרא בקידושין (מ:): שם שנינו במשנה: כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא... וכל שאינו, לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, אינו מן היישוב. ובגמרא: אמר רבי יוחנן ופסול לעדות. ודקדק הרמב"ם ממה שלא מובאת בגמרא דעת רב פפא החולק וסובר שמקבלין עדות מעם הארץ, על כרחך שאף רבי יוסי מודה שם - והטעם, לפי שהמשנה עוסקת במי שאינו, לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, משא"כ רבי יוסי איירי במי שישנו בדרך ארץ ורק אינו במקרא ובמשנה.

ואמנם לפי ביאור זה מעמיד השיח יצחק את דבריו בדעת התוספות, שכן אם יסברו התוספות כפירוש רש"י בסתירת הסוגיות בפסחים ובחגיגה, מכל מקום יודו לדין הרי"ף מכח סוגיית הגמרא בקידושין - ואם כן לשון התוספות 'כל עם הארץ' אינו מדוקדק.

דחיית הבית אהרן לדימוי מהר"י ענגיל ע"פ פסק הטור דלא כרבי יוסי

והבית יוסף (חו"מ סימן לד) למד בדעת הטור ובדעת הרא"ש ששלדעתם נפסקה ההלכה דלא כרבי יוסי, ומה שאמר רב פפא כמאן מקבלין וכו' לא לפסוק הלכה כרבי יוסי נתכוון ולא ללמדנו שבימים ההם היו מקבלין עדות מעם הארץ - אלא לא היו מקבלין, ולא בא אלא לומר שצריך להתיישב בדבר ולרבי יוסי יש לחוש לעדי עמי הארץ ולהכשירם. ובבית אהרן הוסיף שלפי זה נמצא שגם דברי הרמב"ם יכולים להפרש שפסק דלא כרבי יוסי, וממילא תתיישב קושיית הלחם משנה ממה שהביא הרמב"ם טעם הנאמנות שנזהרים מפני חומרתה - כי אכן לא ס"ל כרבי יוסי משום איבה.

על פי כל זה דחה הבית אהרן את דימוי של מהר"י ענגיל בין סוגיית הגמרא בנאמנות עמי הארץ ובין סוגיית הגמרא ביומא לגבי איבה שבין הכהנים הגדולים. שהרי הרמב"ם פוסק לגבי כהן גדול (פ"א ה"ג) כדעת רבי יוסי שחוששים לאיבה, ומאיזך לגבי נאמנות עם הארץ בקודש דעת הטור בדעת הרמב"ם שאינו פוסק כרבי יוסי - ועל כרחך שאין הנידונים תלויים זה בזה.

"על פי זה
דחה הבית
אהרן את
דימוי של
מהר"י
ענגיל בין
איבת עמי
הארץ ובין
האיבה
העשויה
לשרור בין
הכהנים
הגדולים"

